

Lehmann Kristóf*

SZOMÁLIA – A SÖTÉTBEN HAGYOTT NEMZET

Szomália a világ egyik legszegényebb országa: lakóinak jelentős része a nemzetközi összehasonlítás alapján vett extrém szegénységi küszöb alatt él (43,1 % él a napi 1 USA dollárnál alacsonyabb jövedelemből). Az éves egy főre jutó jövedelem 226 USD. (Worldbank: Socio Economic Survey Somalia 2002)

Szomália a harmadik világban is az egyik legalacsonyabb életszínvonalú ország. Kiugróan alacsony a születéskor várható élettartam (47 év) és nagyon magas az analfabétizmus (a világon az egyik legmagasabb, 80,8%) az ország lakosságának körében. (UNDP) A világ egyik legveszélyesebb országa. 1991 óta nincs olyan kormányzata, mely nemzetközileg is elfogadott, ugyanakkor egyidejűleg a szomáliai társadalom is elismerné vezetőjeként. Az ország klánok harcának színpada, melyek az ország minden egyes területét igyekeznek ellenőrzésük alatt tartani és folyamatosan harcolnak egymással újabb területek megszerzése érdekében. Erőteltjes kormányzat hiányában ez a lassan másfél évtizede tartó válság teljes bizonytalanságot és életveszélyt eredményez az ország területén. A klánok viszonylag modern fegyverekkel vannak felszerelve, ezért a béketeremtés egyáltalán nem könnyű és egyszerű feladat.

Dolgozatomban arra a kérdésre kívánok elsősorban választ adni, hogy milyen folyamatokra és történelmi tényekre lehet visszavezetni az államkudarc ilyen drámai és hosszantartó meglétét. Miért nem volt sikeres a nemzetközi beavatkozás, a nemzetközi segítségnyújtás? Milyen módosításokkal lehetett volna visszafordítani az elesett ország tragikus eseményeit.

Az államkudarc értelmezései

Szomáliai helyzetkép

Rengeteg szerző (Noam Chomsky, Pauline H. Baker, Daniel Thürer) foglalkozik az államok bukásával, illetve államkudarccok kutatásával, modellezésével. Minden egyes eset besorolható valamilyen elméleti keretbe, ugyanakkor hiba lenne, ha nem említénénk meg, hogy minden állam bukása egyedi eset. Szomália egészen különleges példa az államkudarccok tekintetében. Az országban teljes az anarchia, annak ellenére, hogy a nemzetközi közösségek és szervezetek igyekeznek megoldást találni a problémára. Abdullah Yusuf Ahmedet 2004 októberében Nairobiban (Kenya) választották ideiglenes elnökké. A helyszín oka: Szomáliában a fegyveres konfliktusok miatt nem tudták volna garantálni a biztonságot. Abszurd helyzet, az elnök kinevezése az ország területén kívül zajlott. Abdullah Yusuf Ahmed a tizenegyedik elnök a sorban, aki nem rendelkezik erős kormányzati pozícióval és emiatt nem képes ellenőrzése alatt tartani az ország teljes területét. Ennek hiányában továbbá a fegyveres konfliktus letörése nélkül aligha lehet sikeres államot építeni Szomáliában. Az éhínség, a nyomor és a szegénység felszámolása a gazdaság és a termelés újrászervezése nélkül lehetetlen feladat. Ehhez minimálisan biztonságra, közszolgáltatásokra van szükség.

* *Főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola, a Budapesti Corvinus Egyetem PhD hallgatója*

„Failed state” - államkudarc értelmezések

Egy állam történetében akkor használhatjuk az államkudarc kifejezést, ha az nem képes az alapvető funkcióit ellátni. Az alapvető funkciók rengeteg csoportosításban megragadhatók. Jelen esetben a következő funkciók elengedhetetlenek:

- Az állam tartsa ellenőrzése alatt az ország területének egészét
- Garantálja lakosságának biztonságát (személyes- és létbiztonság)¹
- Területén egyedüli hatalomként gyakorolja az igazságszolgáltatást
- A törvényhozás kizárólagos gyakorlója legyen saját területén.

Abban az esetben, ha egy állam ezek közül valamely funkciót nem képes ellátni, kudarcot vall. Az államkudarc kifejezés a hidegháborút követően került be a lexikonokba és a köztudatba. Olyan államok sorolhatók ide, melyeket szuverén államként elismernek, de központi kormányzatuk nem képes megfelelően működni, vagyis nem teljesíti az előző felsorolás valamely pontját. Ezekben az országokban gyakran jellemző a létbizonytalanság, a szegénység, az éhínség és a tiszta ivóvíz hiánya, de súlyosabb esetekben a fegyveres összecsapások is napirenden vannak. Amellett, hogy az egyik legfőbb emberi jog, a biztonsághoz való jog nem garantált, az esetek többségében jelentősen alacsonyabb az életszínvonal, mint más területeken. A problémák és a bizonytalanság pedig rengeteg embert kényszerítenek arra, hogy elhagyják szülőföldjüket és más országba meneküljenek. Pontosan a menekültáradat hívta fel a figyelmet nemzetközi szinten a folyamat veszélyeire, hiszen a nemzetközi migráció miatt nem lehet belülnyitni minősíteni egyetlen ilyen esetet sem.

Államkudarc és összeomlott állam²

Robert I. Rotberg több művében is foglalkozott az állami kudarcok elemzésével, értelmezésével. A szerző szerint a nemzetállam bukása esetén nem képes többé pozitív politikai javakat (magas szintű politikai javak, közszolgáltatások) szolgáltatni társadalma számára. (Rotberg, 2002a: 1) A szerző az államokat pozíciójuk alapján erős és gyenge államokra bontja. A gyenge államok lehetnek: működőképes gyenge államok (weak state), kudarcos államok (failed state) és összeomlott államok (collapsed state).

A *gyenge államok* veszélyben vannak és könnyen megdőlhethetnek. Ennek oka, hogy végletesen kiélezett belső ellentétek, társadalmi törésvonalak jellemzik és gyakori a despotikus (vagy despotikus jellegű) hatalom fennállása, ami a társadalom számára elfogadhatatlan lehet. Hanyatló, romló, nem megfelelő színvonalú közszolgáltatások jellemzik (oktatás, egészségügy) és burjánzik a korrupció. A gyenge államok gyakran nem képesek fennmaradni és bekövetkezik az államhatalom bukása. Ettől kezdve az *állam kudarcosnak* tekinthető, mivel korlátozottan képes feladatait ellátni. Intézményei gyengék és az állam elveszítette a területi egység feletti uralmát. A demokratikus vita hiányzik és a társadalom helyzete jelentősen romlik. A gazdaság működőképessége veszélybe kerül, az egy főre jutó jövedelem zuhan, a korrupció és a bűnözés korábban nem tapasztalható méreteket ölt. Az ilyen államok azonban még külső segítséggel több esetben visszafordíthatók a pozitív fejlődés irányába. Ha azonban ez a változás tartósan nem következik be, akkor az *állam összeomlása* várható. A kudarcos államok ritka és szélsőséges esetben összeomlanak. Ilyenkor a hivatalban lévő kormányzat már nem csak, hogy nem képes uralni az ország teljes területét, de a politikai javakat sem képes egyáltalán ellenőrizni. Nem garantált a lakosság biztonsága, hiszen nincs olyan hatalom illetve intézmény, amely az igazságszolgáltatást ellátná és a rendet fenntartaná. Rotberg szerint még ebben a szélsőséges esetben is lehet esély az állam hatalmának helyreállítására. Szomália jól példázza, hogy ha egy állam szélsőséges helyzetbe kerül és komplex módon lehet csak megoldani az államhatalom helyreállítását, akkor az külső segítség mellett is szinte lehe-

¹ Véleményem szerint, ha egy országban tömegesen nem garantálható a létbiztonság, az állam akkor is kudarcot vall.

² „State failure” – „state collapse”

tetlen feladat. Az ország egyértelműen a legsúlyosabb kategóriába, az összeomlott államok csoportjába tartozik.

Az államkudarc mutatói

Az államkudarc bekövetkezése előtt nagyon szerencsés volna a nemzetközi segítségnyújtás számára néhány olyan mutató, melyek képesek lennének előre jelezni egy állam bukását. A Harvard University kutatását követően Rotberg (Rotberg, 2003: 5-22) a következő mutatókat emelte ki:

- tartós fegyveres felkelés,
- az állam fizikai infrastruktúrájának romló állapota,
- hanyatló egészségügyi ellátás,
- romló közbiztonság és bűnözési statisztikák,
- alacsony színvonalú oktatás,
- rossz gazdaságpolitika (korrupció, katonai túlköltekezés, csökkenő egy főre jutó jövedelem, alultápláltság).

Mivel a gyenge államok területén többnyire a statisztikai adatszolgáltatás is gyenge, ezért igazán jó mutatók nem állnak rendelkezésünkre az előrejelzésre. Mégis lenne néhány jó módszer, de ezek titkoszolgálati tevékenységet igényelnének (uralkodók, politikai vezetők vagy a hadurak külföldre menekített pénzeinek felmérése vagy a fegyverkereskedelem volumenének követése). (Marton, 2005: 25-29)

Szomália rövid története

A kezdetektől

A szomáli társadalom hat klánból áll. Különösen a pásztorkodó klánok között vált általánossá az állandó harc, melynek célja a jobb legelőterületek és a víz megszerzése. Az európai gyarmatosítás előtt nem történt államalkotás az ország területén. Az európai gyarmatosítók (elsőként a britek), a XIX. század végén jelentek meg a térségben. 1897-től Brit-Szomáliföld hivatalosan is rákerült a térképre. Olaszország 1885-ben jelent meg és kereskedelmi szerződést kötött a területet addig uraló zanzibári szultánnal. 1908-ra a hosszú tárgyalások után kialakult Olasz Szomáliföld területének végleges határvonala a déli régióban. (Hegedűs, 2005: 42)

A két gyarmatosító eltérően kezelte a megszerzett területet. Míg a britek csak a telephely fenntartására törekedtek, addig az olasz csapatok ültetvényeket hoztak létre, gyümölcsöket és cukornádat termeltek a déli területeken. A két gyarmatosító a második világháború alatt került összetűzésbe, melyből végül a britek kerültek ki győztesen. Ekkor teljes Szomália brit fennhatóság alá került és megindult a közigazgatás alapjainak kiépítése (bíróságok, tervező bizottságok). (Hegedűs, 2005: 43)

Brit-Szomáliföld 1960. június 26-án nyerte el függetlenségét. A választások után az ország vezetése Nagy-Britanniához fordult, hogy a két terület felszabadulása után létrejöhessen Szomália a két terület összeolvadásából. Bár Olaszország a békeszerződésben lemondott az ország déli területeinek irányításáról, 1949-ben az ENSZ Közgyűlése úgy határozott, hogy Szomáliföldet nemzetközi gyámság alá fogják vonni Olaszország vezetésével. Végül az ENSZ 1960. július 1-én nyilvánította végleg függetlennek a területet. Így jöhetett létre az önálló egyesített Szomália, amelynek a megtartott választások eredményeképpen legitim hatalommal rendelkező elnöke is volt Usmaan személyében. Az elnök Shermaarke-t nevezte ki miniszterelnöknek, aki 1964-ig töltötte be ezt a tisztséget. (Forrás: Countrystudies/Somalia)

A hidegháború alatt a két szembenálló hatalom stratégiai szempontból elengedhetetlennek tartotta a kelet-afrikai területen való befolyás megszerzését. Ez a terület volt a közel-kelet ellenőrzésének egyik stratégiai kulcsa. 1969-ben Shermaarke, szomáli elnök meggyilkolását követően a külföldön tartózkodó miniszterelnök rögtön visszatért Mogadishuba, hogy egy ideiglenes elnököt válasszanak és fogadtassanak el. Terve az volt, hogy Shermaarke klánjából választ utódot. Amikor azonban 1969. október 21-én kiderült, hogy az elnökválasztó gyűlés támogatja a miniszterelnök javaslatát, a hadsereg Mogadishu több

stratégiai pontját elfoglalta és eltávolította pozíciójukból a hivatalnokokat és a főbb politikusokat. A rendőrség támogatta a hadsereget. Kormányára bukása után Abdirizaaq Haaji Hussein-t nevezte ki Usmaan, akitől azt várta, hogy sikeresebben látja majd el a feladatait. Azonban az 1967-es elnökválasztáson Shermaarke nyert és Mahammad Ibrahim Igaal-t nevezte ki miniszterelnöknek. Shermaarke az új kormányba az összetűzések elkerülése miatt több klánból választott képviselőket. (Forrás: Countrystudies/Somalia)

Siad Barre volt a katonai erők parancsnoka és igyekezett magához ragadni a hatalmat. Felállította a Legfelsőbb Forradalmi Tanácsot (SRC), amely ki is nevezte elnöknek, továbbá betiltotta a politikai pártokat, és feloszlatta a Nemzetgyűlést. Így elhárultak az alapvető akadályok az új elnök hatalmának kiterjesztése előtt. Barre célja volt a törzsi klánok visszaszorítása, a nepotizmus kiűzése a hatalomból, a korrupció visszaszorítása, és a szabályozások, valamint a hatalom megerősítése. Barre több politikai fogással élt és több programot hirdetett meg Szomáliában. Ezek a programok elsősorban a külföldi támogatókkal való kapcsolatteremtést segítették. 1974-ben barátsági és segítségnyújtási szerződést írt alá a Szovjetunióval. (A szerződés mindkét fél szándékainak megfelelt: Barre fegyvereket kapott és gazdasági támogatást, míg a szovjetek két támaszpontot és egy kommunikációs központot létesítettek az országban.) A következő években a két ország közti viszony szorosnak mutatkozott. Ez azonban csupán a látszat volt, mivel Barre olyan politikát folytatott, amely elősegítette, hogy országa a legkedvezőbb külső feltételek közé kerüljön, melyek révén az ország támogatásokhoz juthatott. 1977 után az USA egyre határozottabb kijelentéseket tett Szomália támogatásáról, végül még abban az évben kivonult Etiópiából. Barre szinte közvetlenül ez után megtámadta Etiópiát. (Ez volt az ogadeni háború, mely 1977-1978 között zajlott.) Ekkora már Barre több módon is ellentétbe került a szovjet akarattal, Moszkvában a háborút sem engedélyezték és ezt követően visszavonták a Szomáliai fegyverszállítmányokat. A döntés hatására Barre kiutasította a szovjet katonákat Szomáliából (Hegedűs, 2005: 45).

A háborúban Barre a gyors sikereket követően viszonylag rövid időn belül vereséget szenvedett az akkor már etióp-kubai-szovjet csapatok ellen. A történetek azonban nem változtattak a már előre eltervezett külpolitikán: Szomália egyre szorosabbra fűzte viszonyát az USA-val. Az USA fejlesztési központot nyitott Szomáliában, de cserében elvárta, hogy szabadon használhassák az amerikai katonák a szomáliai katonai létesítményeket.

A hidegháború végére, az 1980-as évek második felében az USA elvesztette érdekeltségét a térségben, hiszen ott a nagy rivális gyengülése miatt nem volt szükség erőteljes stratégiai részvételre. Emiatt az ország már a nyolcvanas évek végén elesett az amerikai támogatásoktól és nagy veszélybe került. 1989-ben a támogatások folyósítását az emberi jogok betartásához és gazdasági és politikai változások bevezetéséhez kötötték, ugyanakkor egyidejűleg az EK is beszüntette segélyeit, ezzel motiválva Barre-t a politikai változtatásra.

Ez vitathatatlanul a legnagyobb hiba volt, amit fejlesztő, donor államok elkövethetnek. Egyidejűleg a két legnagyobb támogató visszavonja a gazdasági segélyeket egy olyan országtól, ahol szinte minimális az életszínvonal és az adott ország több mint száz éve külföldi vezetés vagy befolyás közepette, leginkább segélyek és a támogatások révén tudta saját államát fenntartani.

Az államkudarc közvetlen előzményei

Ha az eddig bemutatott történelmi fejlődést végigkísérjük, akkor egyértelművé válik, hogy Szomália modernkori történelme alapján sem tekinthető erős államnak. Tulajdonképpen évtizedeken keresztül gyarmatosítók uralták és szervezték meg az ország működését (az olasz területeken jóval nagyobb volt a befolyás, ott a gazdaság megszervezésében is aktívan részt vettek). Ez a folyamat nem változott a hidegháború során sem. Mivel azonban Szomália nem volt életképes egyedül, egyértelmű volt az államkudarc veszélye. Nagyon óvatosan kellett volna tehát kezelni a térséget és semmiképpen sem úgy, ahogy a valóságban megtörtént.

Eddig nem említettem, hogy a nyolcvanas években a belpolitikában is jelentős változások zajlottak le. Egyszerű kormányellenes mozgalom³ indult meg, melyek célja Barre hatalmának megdöntése volt. Az

³ Például: *SSDF-Somali Salvation Democratic Front*, *SNM-Somali Nemzeti mozgalom*, *USC-United Somali Congress*, *SPM-Somali Patriotic Movement*

évtized második felében a Barre által kevésbé támogatott északi régióban egyre terjedtek az ellenzéki mozgalmak és kezdték átvenni a hatalmat. Ennek hátterében az állt, hogy a hadsereg egy része átállt a mozgalmakhoz. A diktátor hatalma belpolitikai szempontból is gyengült. A hosszú ideig külső hatalmaktól függő ország, mely egyértelműen gyenge államnak minősült, elért a történelmi-politikai fejlődésének arra a pontjára, ahol az államkudarcs esélye megnövekedett. Ez a pillanat szükségszerűen rendkívül gyorsan bekövetkezett. A felfegyverzett törzsek éltek a pillanattal és Barre gyengeségét gyorsan kihasználták.

Nemzetközi reakciók – „mission failure”

Az ENSZ beavatkozásának előzményei

Sajnálatos módon, mivel a térség a nyolcvanas évek második felére elvesztette stratégiai jelentőségét, a nemzetközi közösség sem kísérte erőteljes figyelemmel a somáliai eseményeket. Pontosán emiatt mulasztották el az időben történő beavatkozást. A megfelelő szintű külső segítség két időszakban fordítható volt vissza a tragikus események, első ízben 1989-ben, másodikban pedig 1991-ben. Az első időpontot az indokolja, hogy ekkor erőteljesen csökkenteni lehetett volna az éhezés és az összecsapások miatti áldozatok számát. 1989-ben a támogatások visszatartása következtében egy jelentős csapás érte az országot: egy igen jelentős vízierőmű-építési projekt finanszírozásától esett el, amely nagyban könnyítette volna a gazdaság működését és fejlődését⁴.

A támogatások azért is voltak elengedhetetlenek, mert csak a fegyverekkel és a gazdasági segélyekkel tudta Barre fenntartani a rendszerét és a hatalmát. Miután a segélyeket visszavonták, már nem volt egyértelmű Barre seregének erőfölénye a törzsekkel szemben. A helyzet azért volt különös, mert ekkor már a törzsek vezetői is érezték, hogy a diktátor nehéz helyzetben van. Annak érdekében, hogy erősítsék katonai erejüket, az élelmiszer és humanitárius segélyekért harcoltak egymással. A segélyek egy részét nem osztották szét az országban, hanem külföldre vitték, hogy fegyverre és munícióra cseréljék. A nemzetközi közösség ebben az időszakban tevékenységével a későbbi anarchiát táplálta tudta nélkül, ugyanis ekkor még nem voltak tisztában azzal, hogy a segélyek nem jutnak el a társadalom célzott rétegeihez.

A másik időpont 1991 lehetett volna. A nagy támadások előtt ebben az évben lehetett volna utoljára lefegyverezni a törzseket, egy erőteljes katonai akcióval és ezzel megszüntetni a vérontást. Ekkor még elkerülhették volna a sokszázezer fős menekültáradatot, több százezer ember halálát. A legfőbb feladat egy komplex válságkezelés lett volna a gazdaság helyreállítására, a törzsek lefegyverzésére. Sajnos ez nem történt meg, aminek több oka is volt.

Először is a nagyobb éhínség hívta fel a figyelmet a helyzet súlyosságára, és az, hogy igen jelentős lett a migráció 1989 után. Ekkor lett csak egyértelmű, hogy a kérdést nem lehet pusztán belpolitikai kérdésként felfogni és kezelni. Ugyanakkor az ENSZ esetében problematikus volt a helyzet, hiszen a nemzetközi szervezet nem tud segítséget nyújtani addig, amíg fegyveres összecsapások zajlanak az országban. Az ENSZ eleinte ezért a felek megbékéltetésére törekedett⁵, sikertelenül. A békefenntartás nem ütközhetett akadályba, így az ENSZ szempontjából sajátos helyzet alakult ki: először tervezett beavatkozást anélkül, hogy az adott szuverén állam kormánya beleegyezett volna. Mivel azonban 1989 óta Barre-t nem ismerték el Szomália északi területein vezetőként⁶, 1989-től nem tekinthető az ország vezetőjének. Amikor

⁴ 1987-ben nyugati támogatók kezdeményezték a beruházást, melyet egy hosszú lejáratú hitelkonstrukció segítségével igyekeztek végrehajtani. 1989-ben a gazdaság összeomlása, majd az azt követő kormányzati válság miatt a beruházás nem volt végrehajtható, így a befektetők visszavonták ajánlatukat.

⁵ Sikerült is békeszerződést kötni a klánok között, de rövid időn belül újra fegyveres összecsapások törtek ki.

⁶ A kilencvenes évek elején már többször kikaptak csapatai a klánok szövetséges seregétől.

az ENSZ 1992-ben megkezdte programjait az országban, Barre külföldre menekült. Az ENSZ tehát legitim kormányzat⁷ beleegyezése nélkül döntött a beavatkozás megindítása mellett.

Az első ENSZ művelet az UNOSOM I (United Nations Operation in Somalia I) nevet viselte és 1992 áprilisában kezdődött⁸. A művelet célja a tűzszüneti megállapodás sikerességének felmérése és a nemzetközi segélyek kézbesítésének biztosítása volt. 1992-re a nemzetközi szervezet már 4,5 millió főre becsülte az éhezők számát és több mint 300000 főre azokét, akik a válság hatására veszítették életüket (szomjhalál, éhhalál, fertőző betegségek). (United Nations Department of Public Information)

Az UNOSOM I a békefenntartás szabályain alapult és emiatt az ENSZ művelet során csak és kizárólag önvédelem esetén alkalmazhattak fegyvert. Talán ez volt a műveletet végleg kudarcra ítéelő esemény, hiszen Szomáliában lehetetlen volt a békét fenntartani. Már évekkal az ENSZ művelet megkezdése előtt nyílt fegyveres összecsapások jellemezték az országot. Ugyanennek a kérdésnek van egy morális és nemzetközi jogi vetülete is: ha nem legitim kormány kéri a segítséget, akkor a nyílt külső fegyveres beavatkozás mennyiben minősíthető elfogadhatónak, ha a békét kívánjuk előmozdítani?

1992 közepére már olyan súlyossá vált az anarchia az országban, hogy teljesen kezelhetetlen volt az élelmiszersegélyek és a gyógyszersegélyek eljuttatása a rászorulóknak. Ekkorra már az ország teljes gazdasága romokban hevert és a meglévő infrastruktúra nagy része is elpusztult. 1992-ben újabb aszály nehezítette tovább a szomáliak helyzetét. Az ENSZ jelentésekben az állt, hogy 4,5 millió ember közvetlen veszélyben él. Ekkorra már az amerikai belpolitikában is érezhető volt a nyomás, és várható volt, hogy a hidegháború „győztese” valamilyen akciót indít majd a kelet-afrikai országba. Boutros-Ghali BT elnöknek írt levelét követően George Bush bejelentette, hogy abban az esetben, ha az ENSZ felkéri országát az intervencióra, hajlandó nagyobb létszámú csapatot is mozgósítani. 1992-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa 794. számú határozatában felkérte a USA-t az UNITAF (United Task Force) vezetésére. Ebben a feladatok elvégzéséhez szükséges erő („minden szükséges eszköz”) bevetésére szólították fel a résztvevőket. Legfőbb célok az ellátási útvonalak biztosítása, az élelmiszerközpontok védelme és az UNOSOM II előkészítése voltak. A beavatkozás kezdeti sikerei reményt keltenek, mivel több útvonalat sikerült biztosítani és úgy tűnt, a klánok lefegyverzése is megindul („megindult”). 1993 januárjában a szomáli hadurak leültek tárgyalni az ENSZ küldöttségével és egyéb afrikai nemzetek delegáltjaival. Ekkor sikerült (újra) fegyverszünetet köttetni az érintettekkel, de sajnos a tűzszünet csak márciusig volt tartható, akkor újabb összecsapások kezdődtek. Ekkor az ENSZ Biztonsági Tanácsának 814. határozata döntött az UNOSOM II megindításáról. Ez már az USA és az ENSZ közös akciója volt egy gyorsreakciójú sereg felállításával, melynek feladata a tűzszüneti megállapodást megszegő csoportok elleni fellépés és azok lefegyverzése volt. Ez a beavatkozás több esetben nagy nemzetközi visszhangot váltott ki, mivel nagyon komoly megtorlással válaszoltak az ENSZ katonák megtámadására. Mivel ez a „békefenntartó” művelet sem volt képes a tűzszünetet betartatni (de még elérni sem), 1994-től folyamatosan kezdték kivonni az ENSZ katonákat Szomália területéről⁹. A műveletek végül nem tudták elérni céljukat és nem történt érdemi javulás az ország helyzetében.¹⁰

⁷ *Mabdi, ideiglenes kormányzó volt és ugyan beleegyezett az akcióba, de az ő hatalma is Mogadishu ellenőrzésére terjedt csak ki.*

⁸ *Ezt közvetlenül megelőzte az ENSZ Biztonsági Tanácsának 733. számú határozata, mely felszólította a klánokat a kibékülésre és a humanitárius segélyek eljuttatásának akadálymentesítésére, végül fegyverembargót hirdetett.*

⁹ *Az USA részéről Bill Clinton, új elnök, már 1993. október 3-án bejelentette a hadsereg kivonását. Ennek közvetlen előzménye egy amerikai ranger csapat kudarcra volt, mely nem tudott Mogadishu városából jelentős veszteségek nélkül kimenekíteni egy kisebb csapdába esett amerikai csoportot. Ekkor vált egyértelművé, hogy az amerikai sereg a városi gerillaakciókban csak felbecsülhetetlen számú civil életére törve tudott volna eséllyel barcolni. A történetet dokumentumszerűen írta meg 1999-ben Mark Bowden a *Black Hawk Down: A Story of a Modern War* című könyvében.*

¹⁰ *United Nations Department of Public Information – UNOSOM II, 3-5. o.*

Az Európai Unió és Szomália kapcsolata

Az Európai Unió fejlesztéspolitikája az afrikai, karibi és csendes-óceáni országok (ACP országok) irányába meglehetősen egyértelműen szabályozott a fejlődő országokkal kötött megállapodások és szerződések értelmében. Az EU mint a világ egyik legjelentősebb segélyezője különös tekintettel ügyel volt gyarmatainak későbbi fejlődésére. Pontosan ez az oka annak, hogy Szomália a IV. Lóméi Konvenció aláírása nélkül is részesült támogatásban¹¹. Az Európai Unió támogatásai a gazdasági fejlődés megindítására irányultak. A segélyekhez forrásokat az Európai Fejlesztési Alapok (EDF) kereteiből különítettek el. Ezek a segélyek a múlt évtized második feléig nem mondhatók jelentős fejlesztési összegeknek. Az utóbbi években azonban a nyolcadik és a kilencedik Európai Fejlesztési Alapból jelentős összegeket fordított az EU Szomália támogatására. A mellékletben megtalálható ennek megoszlása is az egyes források szerint. Az Európai Unió külön rehabilitációs programokat dolgozott ki az ország megsegítésére és az állam helyreállításának motiválására. Összesen 165,1 millió eurót nyújtottak csak Szomáliának, ami azért mondható jelentősnek, mert az ACP országoknak nyújtott támogatás hat évre összesen 25,1 milliárd euró. (Balázs, 2002:195) Sajnálatos módon ez az összeg – ma már tudjuk – nem volt elég. Ennek elsősorban az oka nem a pénzügyi és egyéb segélyek mennyisége, hanem az, hogy egy állam nélküli országban a támogatás és a segítség célba juttatása nem ellenőrizhető. Szomáliában pedig elsődlegesen ez jelent kihívást. Ebbe azonban az Európai Uniónak egyoldalúan nincs joga beavatkozni, a nemzetközi közösség pedig nem tudott megfelelő eredményeket elérni. Emiatt a helyzet a közeljövőben is megoldatlan marad.

Miért nem lehettek sikeresek a nemzetközi beavatkozások?

A beavatkozások sikerességét alapvetően meghatározta, hogy későn indult a nemzetközi beavatkozás. (Ottaway, Mair, 2004: 2-3) Ennek oka, hogy a beavatkozásnak vagy 1989-ben kellett volna indulnia, de ebben az évben a fejlett világ nem foglalkozott érdemben az afrikai térséggel, az Egyesült Államok is inkább magára hagyta az országot, nem törődve a következményekkel. A következő időpont 1991-ben lett volna, amikor már folytak a harcok. Ha az ENSZ határozottan bevonul és kezdetektől a lefegyverzésre törekszik, akkor a későbbi harcok elkerülhetők lettek volna és a központi kormányzat hatalma újra-szervezhető lett volna. Mivel azonban ekkor még nem volt felmérhető a helyzet súlyossága és Szomália nem állt stratégiai szempontból egyetlen fejlett ország külpolitikai céllistáján sem, így az ország ideiglenesen magára maradt.

Az ENSZ teljesen új kihívásokkal nézett szembe és több esetben a vezetés sem volt egységes a beavatkozás módját illetően. A legnagyobb hiba a katonai műveletek esetében az volt, hogy túl sok célt jelöltek ki. Egyszerűen nem voltak végrehajthatók az elvárások, hiszen a célokat úgy határozták meg, hogy nem voltak tisztában a konkrét helyzettel Szomáliában. További probléma volt, hogy a nemzetközi csapatok esetében nehéz volt a közös akciókat egyeztetni. Kisebb zavarok mutatkoztak a külföldi béketeremtő egységek között. A feladat nehézsége alapján azt is meg kell említeni, hogy ezek az akciók nagyobb katonai egységeket igényeltek volna. A nyílt fegyveres összecsapások és a polgárháború, nem oldhatók meg a törzsek lefegyverzése nélkül. A béke alapkövetelménye lenne az állam helyreállításának. Ekkor kezdődhetne el a központi kormányzat hatalmának visszaállítása, majd az ország működésének újra-szervezése.

A nemzetközi közösség nehéz helyzetbe került, amikor a hidegháború után az államkudarcok megsegítésére sietett. Szomália esete sajátosnak tekinthető, túl sok törés, ellentét és feszültség volt jelen az országban ahhoz, hogy rutinszerű eszközök alkalmazásával igyekezzenek megoldani. Sajnos a probléma nagyságának felmérését későn kezdte meg a világszervezet és ez sok emberi életbe került.

¹¹ *A Konvenció aláírásakor Szomáliában nem volt legitim kormányzat. Így a Miniszterek Tanácsa 1992. évi november 18-i döntése értelmében részesülhetett fejlesztési segélyekben. Majd a 2000-es Cottonou-i Egyezményben a problémát az előbbi döntésre hivatkozva egy új pont (93. cikk 6. pont) beiktatásával megoldották.*

A beavatkozások költségei

Mennyibe került összesen a nemzetközi közösség számára a szomáliai konfliktus és a beavatkozás? Az adatok 1990-1995-ig a nemzetközi szereplők és az ENSZ együttes költségeire vonatkoznak.

A katonai műveletek teljes költsége az említett periódusban 4,4 milliárd USA dollárt tett ki. Ez teljesen egyenlően osztható fel a két fő szereplő között (ENSZ és USA). Az Egyesült Államok költségei tartalmazzák az ENSZ-szel kooperációban végrehajtott akciók költségeit is (UNOSOM II, UNITAF).

1. táblázat

A BEAVATKOZÁS KATONAI MŰVELETEINEK KÖLTSÉGE (MRD. USA DOLLÁR)

Az Egyesült Államok összes hadműveleti költsége	2
ENSZ: UNOSOM I	0,4
ENSZ: UNOSOM II	1,6
További közvetlen USA és ENSZ költségek	0,4
Összesen:	4,4

Forrás: Blakley (1999), 84.

Az 1. táblázat összefoglalja a külföldi szereplők katonai műveleteinek költségeit. Véleményem szerint ez az összeg nem lett volna akkor sem alacsonyabb, ha a beavatkozás nagyobb katonai erőket mozgósít már a krízis elején és sokkal erőteljesebben lépnek fel a törzsek lefegyverzése érdekében.

A többi költség lényegesen másképp alakult volna. Először vizsgáljuk meg a humanitárius segélyeket. Az összes humanitárius segély 1990-1995 között 7,3 milliárd dollárra rúgott. Ez az összeg tartalmazza a nemzetközi közösség 2,1 milliárd dolláros adósság-jóváírását. A fennmaradó költségeken megközelítőleg fele-fele arányban osztozott az ENSZ és az Egyesült Államok. (Blakley, 1999: 85)

Ha a közvetett költségeket igyekszünk számba venni, akkor a menekültáradatot kell megemlítenünk. Az ENSZ becslései alapján 1,8 millió menekültet kellett elhelyezni a válság és a háború miatt. Ebből megközelítőleg 500.000 főt helyeztek el Kenyában és 300.000 főt Etiópiában. A nemzetközi közösségnek ezeket az országokat is támogatnia kellett, ugyanis a menekültáradat miatt az élelmiszerárak hirtelen megugrottak.

Végezetül nem tekinthetünk el az emberi áldozatok megemlítésétől. A különböző források eltérő adatokat közölnek. Az ENSZ 400.000 főre becsülte az áldozatok számát (a klánok és a kormány közti összecsapások, majd a klánok közötti harcok és a nemzetközi beavatkozás áldozatai együtt). (European Commission: European Commission Strategy for the Implementation of Special Aid to Somalia; 2002 - 2007) A nemzetközi erők áldozatainak száma ennek a közelében sem járt. Mégis meg kell említeni, hogy ez a szám nagyon magas különösen, ha a lefegyverzés még a későbbi harcok előtt sikeres lett volna.

Szomália a beavatkozások után

Miután a nemzetközi erők elhagyták az országot, nem változott érdemben a helyzet és a törzsek közti harcok tovább folytak. A kormányzat nem tudta hatalmát a fővároson kívül érdemben kiterjeszteni. 1998-ban Puntföld és Jubaföld is kimondta a függetlenségét. A nemzetközi közösség ugyanúgy, mint Szomáliföld esetében, itt sem ismerte el az új államokat független köztársaságként.

A központi hatalom visszaállítására irányuló nemzetközi törekvések folyamatosan kudarcot vallottak. 2000-ben a déli területek képviselői újabb gyűlést tartottak a nemzetközi közreműködésnek köszönhe-

tően és új elnököt választottak. Abdikassim Salad Hassant azonban a törzsek nem ismerték el az ország vezetőjeként, így ez a kísérlet is sikertelennek mondható. Mivel a harcok tovább folytatódtak, a nemzetközi nyomás is egyre nagyobb volt 2002-ben az északi törzsek kivételével minden hadúr tárgyalóasztalhoz ült és fegyverszüneti megállapodást kötöttek. Sajnos ezt egyikük sem tartotta be, mégis 2004-ben új alkotmányt fogadtak el. Az új alkotmány szerint tavaly szeptemberben összeült a somáli parlament és Abdullahi Yusuf Ahmedet választották meg elnöknek. Hatalma azonban elődjeihez hasonlóan a fővárosra terjedt ki.

Szomália gazdaságában az export 80 százalékát az állattenyésztés teszi ki. (European Commission: European Commission Strategy for the Implementation of Special Aid to Somalia; 2002 - 2007) A mai világ gazdaságában nem lehet mondani, hogy egy ország ennek köszönhetően sokat haladhat előre a fejlődés útján. Ha azonban megkíséreljük a helyreállítást, csak a következő sorrendben haladhatunk:

1. Béketeremtés, a törzsek lefegyverzése.
2. Központi hatalom helyreállítása, egy nagyobb segély¹² ígéretével abban az esetben, ha elfogadnak egy személyt.
3. Nemzetközi segítség az oktatás és az egészségügy fejlesztéséért az országban.
4. Ezt követően esély lehet a gazdaság beindulására. Ehhez azonban további külső segítségre, első sorban hosszú távú fejlesztési hitelekre van szükség.

Ha a gazdasági fejlődés megindul, esély lehet a békés fejlődésre, de a nemzetközi közösségnek továbbra is figyelemmel kell kísérnie az ország teljesítményét. Csak így oldhatók meg a legmélyebb feszültségek, melyek a könyörtelen életszínvonalnak a következményei. A törzsek közti háború tradicionálisnak tekinthető, de mivel még ma is az állattenyésztés a legfőbb gazdasági ág az országban, ezért a terület-szerzési igény a törzsek között érthető.

Fényt egy sötét országnak

Az államkudarc úgy tűnik nem oldható meg sem belső, sem külső nyomással. Az ENSZ ilyen beavatkozásai kevés sikerrel jártak. Szomália esete azonban túlzottan speciális. Az ország minden téren súlyos problémákkal küzd és ezek egyenként is feszültséget gerjesztenek. Hosszú távú megoldást csak és kizárólag jelentős nemzetközi segítségnyújtással lehetne elérni. Erre azonban ma nincs szándék. Valószínűleg csak akkor következhet be változás, ha valamely fejlett ország veszélyt érez az országban dúló harcok miatt. A külső veszéllyel kapcsolatban több tanulmány (Dickson, 2005, Rotbeg, 2002b) is a terrorveszélyre hívja fel a figyelmet. Talán ez a modern, nemzetközi szempontból is súlyos kérdés vonhatja az országra a figyelmet, mert az eddigi áldozatok kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy a nemzetközi közösségek érdemi beavatkozást hajtsanak végre. Amiben továbbra is csak bízni lehet: ha változik az ország megítélése és valóban megtörténik a beavatkozás, azt követően rendeződik a helyzet.

¹² Ez a segély gazdaságfejlesztő segély lenne és a biztonság megteremtése után a gazdasági infrastruktúra fejlesztését célozná.

IRODALOM

Balázs Péter (2002): *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar EU-kapcsolatok fejlődése*. Budapest, KJK-Kerszöv, 516 oldal

Blakley, Mike (1999): „*Somalia*”, In: Michael E. Brown és Richard N. Rosecrance (szerk.): *The Costs of Conflict: Prevention and Cure in the Global Arena*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 278. oldal

Carment, David (2001): *Anticipating State Failure*. Paper presented at the World Peace Foundation Conference, January 19-21, 2001.

David Dickson (2005): *Politik Islam in Sub-Saharan Africa – The Need for a New Research Agenda*; Washington, United States Institute of Peace, 2005. május

European Commission: *European Commission Strategy for the Implementation of Special Aid to Somalia; 2002 - 2007*

Hegedűs Kata (2005): „*Tizenhárom év anarchia: Szomália a hidegháború után*”; *Külügyi Szemle*, 2005. I.-II., 37-61. o.

Marton Péter (2005): *Államkudarok – A kooperatív fenyegetéscsökkentés felé*, OTDK dolgozat

Ottaway, Marina; Mair, Stefan (2004): „*States at Risk and Failed States*”. *Carnegie Endowment Policy Outlook*, 2004. Szeptember

Rotberg, Robert (2002a.): „*The New Nature of Nation-State Failure*”. *The Washington Quarterly*, Summer 2002, Vol. 25, No. 3, 85-96. oldal

Rotberg, Robert (2002b.): „*Failed States in a Time of Terror*”. *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 4, 127-140. oldal

Rotberg, Robert I. (2003): *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators*. In: *ibid.* (ed.): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington D.C.: Brookings, 1-25. oldal

Worldbank & UNDP: *Socio Economic Survey Somalia 2002, 2003*

MELLÉKLET

1. SZOMÁLIA ADATAI 2003

Teljes populáció (millió fő)	9,6
Populáció növekedése (éves %)	3,2
Születéskor várható élettartam (évek)	47,4
Csecsemőhalandóság (1000 élveszületésből)	133,0
Területe (1000 négyzetkilométer)	637,7

Forrás: World Development Indicators, Világbank

2. AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSAI SZOMÁLIÁNAK

Európai Fejlesztési Alap	millió Euro
1. Rehabilitációs Program	38,0
2. Rehabilitációs Program	54,0
3. Rehabilitációs Program	9,8
Társfinanszírozás	
Olaszország	15,4
Dánia	1,2
Költségvetési Fejezetek	
Rehabilitáció	25,1
Emberi jogok	3,8
Aknamentesítés	2,3
Élelmiszerbiztonság	15,5
Összesen:	165,1

Forrás: European Commission: Strategy for the Implementation of Special Aid to Somalia, 27. o. 3.

3. SZOMÁLIA TÉRKÉPE

A három részre tördelt ország (északon Szomaliföld, tőle keletre fekete vonallal határolva Puntföld, attól délre pedig Szomália)

GEOGRAPHICAL MAP OF SOMALIA

Forrás: *European Commission Strategy for the Implementation of Special Aid to Somalia; 2002 – 2007.*